

Gerhart Hauptmann'ın *Bahnwärter Thiel* Adlı Novelin Türkçe Çevirisi Üzerine Yorumsal Bir İnceleme An Interpretative Study on the Translation of Gerhart Hauptmann's Novel *Bahnwärter Thiel*

Yrd.Doç.Dr. Zehra GÜLMÜŞ
Anadolu Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu

Öz: Bu makalede Alman edebiyatının 1912 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü almış büyük yazarlarından Gerhart Hauptmann'nun (1862-1946) en tanınmış noveli olarak kabul edilen "Bahnwärter Thiel" in (1888) Türkçe çevirisi ele alınmaktadır. Natüralizm olarak adlandırılan edebiyat akımının en önemli Alman temsilcisi Hauptmann, bu novelde 19. yüzyıl sonlarında çağın olguları içinde ortaya çıkan düşünce tarzını ustalıklı çizip, kendi çağının çok ilerisini etkilemeye devam etmektedir. 1946 yılında "Hat Bekçisi Thiel" adıyla dilimize kazandırılan novelin Türkçe çevirisi üzerine günümüze dek bir araştırma yapılmamıştır.

Çalışma yazınsal çevirideki yöntemler ile başlayıp, yazar, çevirmen ve okur ilişkisi sorusu ile devam etmektedir. İnceleme bölümünde kullanılan yöntem kaynak metin odaklıdır. Yazınsal eserlerde yazarın iletisi bir bütün oluşturan içerik, biçim ve biçimde yansımaktadır. Bu nedenle kaynak metinden seçilen paragraf, tümce, sözcük ve deyimler çevirileri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve çevirmenin okura sunduğu çözümler örneklerle tartışılmıştır. Yazının amacı, çevirmenin yazarın kendine özgü dil kullanımı ve iletisini Türk okuruna ne denli yansıtılabildiğini saptamaktır.

Anahtar sözcükler: Yazınsal çeviri, yazarın iletisi, yorumbilim, Gerhart Hauptmann

Abstract: This article is about the Turkish translation of Gerhart Hauptmann's (1862-1946) most known novel "Bahnwärter Thiel" (1888). Hauptmann, who won the Nobel Literary Price in 1912, is one of the most famous German authors and the most important representative of the literary trend, called Naturalizm. In "Bahnwärter Thiel" Hauptmann describes in a magnificent way the mentality in the end of the 19th century. His description has been very effective and still effects the reader today. The novel was translated into Turkish in 1946. From then on there hasn't been any study on the Turkish version, "Hat Bekçisi Thiel".

Thinking that in literary translation the author's message resulting from the content, form and style of the text has to be transferred, this article analyses some selected passages, sentences, words and idioms by comparing them with the original version and discusses the solutions found by the translator. The aim of the article is to clarify to what extent the translator was successful concerning the transfer of the author's originality and message to the Turkish reader.

Key words: Literary translation, author intention, hermeneutics, Gerhart Hauptmann

* Anadolu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
Tel: 0-222-3350580/2044
Elektronik posta: zgulmus@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Alman yazın dünyasında önemli bir yeri olan Silezya'lı yazar Gerhart Hauptmann'ın (1862-1946) birçok eseri Türkçeye aktarılmıştır. Bu makalede ele alınan *Bahnwärter Thiel* (1888) noveli 1946 yılında Milli Eğitim Basımevi'nin *Dünya Edebiyatından Tercümelere: Yeni Alman Edebiyatı* serisinde Basir Feyzioğlu tarafından *Hat Bekçisi Thiel* adıyla dilimize kazandırılmıştır. Hauptmann birçok çağdaşı gibi Auguste Comte'un (1798-1857) pozitivismine dayanan ve 1880'lerde ortaya çıkan natüralizm olarak adlandırılan yazın akımından çok etkilenmiştir. Natüralistler çağın düşüncesine uyarak felsefe, tarih ve sosyoloji alanlarında olduğu gibi, doğa bilimlerindeki ampirik-rasyonel yöntemi sanata uygulamaya çalışmışlardır. Determinist dünya görüşüne uygun olarak; doğa yasalarına uymayan, mekanik öğretiyeye, deneye ve akla yatmayan her şeyi reddedip, sebepsonuç bağlantısını soy (*race*), çevre (*milieu*) ve zaman koşullarına (*temps*) dayandırmak istemişlerdir. Ancak genç yazar Gerhart Hauptmann her ne kadar realist ve natüralist akımlardan etkilenip bu akımın önemli bir temsilcisi olarak ön saflarda yer alıyorsa da, fizikötesi alanında hiçbir zaman pozitivistler kadar katı olmamıştır. Natüralist sanat ve estetik anlayışının aksine, gerçeği hiçbir zaman doğrudan doğruya aktarmakla yetinmemiştir. Örneğin, dil ve tarz olarak "saniye üslubunu" (*Sekundenstil*) benimsemediği gibi, eserlerinde eleştirel bir yaklaşımı tercih etmiştir. Yazarın söz sanatları aracılığıyla ortaya çıkarmış olduğu nedensellik ilişkisi (*Kausalzusammenhang*), natüralist dönemde yazılmış olan *Bahnwärter Thiel* novelini *klasik* bir eser haline getirmiştir. Başka bir deyişle, yazar bu şekilde natüralist sanat anlayışını aşmış, okuru düşünmeye yönlendirmiştir. Günümüzde de novel bu özelliğini korumaktadır. Yazar, insan ve inanç ilişkisi açısından bir devirden bir başka devire geçiş gibi evrensel bir konuyu ele almıştır (Gülmüş, 2000). Bilindiği gibi, Türkiye Avrupa'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşadığı köklü siyasi, ekonomik, sosyal, bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmeler sonucu sürdürdüğü hızlı modernleşmeyi ne kadar takip etmeye çalıştıysa da, BatıAvrupa modelindeki çağdaşlaşma açığına kapatamamıştır. Modernleşme sürecini gecikmeli yaşayan ülkemiz için noveldeki konunun ayrı bir önem taşıdığı söylenebilir. Birçok Türk okuru "hat bekçisi"nin yaklaşık bir yüzyıl önce yaşadığı, çağa ayak uydurma sıkıntısına yabancı değildir. Erek kültürde benzer durumların yaşandığı düşünülürse, *Bahnwärter Thiel* novelinin Türkçe çevirisinin Türk okuru için ne denli önemli ve değerli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Antik çağdan günümüze kadar yazınsal çeviri nasıl yapılmalı sorusu üzerine birçok görüş bildirilmiştir (Hohn, 1999, 90-95; Koller, 2001, 35-45). Dönem dönem değişen yaklaşım ve görüşleri gözden geçirdiğimizde sorunun iki temel nokta üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Ünlü Romalı çevirmen M. Tullius Cicero (M.Ö. 106-43) yazınsal çeviride iki türlü çeviri ilkesi olduğu görüşündedir. Cicero'ya göre birinci yöntem kaynak metindeki biçimsel öğeleri koruyan, biçimsel eşdeğerliğe önem veren sözcüğü sözcüğüne bir çeviri modelidir. İkinci yöntem ise erek dile uyarlanarak anlamı özgür bir biçimde aktaran serbest çeviri modelidir. Cicero çevirilerinde ikinci modeli benimsemiştir. *Kutsal Kitap*'ın *Vulgata* adlı Latince çevirilerini yapan Hieronymus (?348-420) çeviri metodununun metin türü ile ilişkili olduğunu açıklayan ilk kişi olmuştur. Hieronymus, *Kutsal Kitap* gibi dinsel metinlerde sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemini

savunmuşsa da, bu yöntemin her metin türü için geçerli olmadığını, dinsel olmayan metinlerde anlamsal çevirinin daha doğru olduğunu söylemiştir. Sonraki yüzyıllarda çevirmenler genelde tercihlerini bu iki model arasında yapmışlardır. Yazınsal çevirinin hangi yöntemle veya modelle yapılması gerekir sorusuna; görüşleriyle çeviribilim alanını etkileyen ve çeviri kuramının yanıtlaması gereken soruları belirleyen Alman tanrıbilimci ve düşünür Friedrich Schleiermacher (1768-1834) *Über die Methoden des Übersetzens* (1813) adlı incelemesinde yeni bir boyut getirmiştir (Koller, 2001, 41-43). Schleiermacher her tür çevirinin bir kavrama ve aktarılabilir eylemi olduğunu söyler ve çeviriyi bu iki süreçten geçen bir "yorumbilgi süreci" olarak tanımlar: "Übersetzen ist ein Vorgang des Verstehens und des Zum-Verstehen-Bringens: es ist ein *hermeneutischer Prozeß*" (Koller, 2001, 41). Bununla birlikte, ele alınacak metin türünün çevirmeni farklı sorunlarla karşı karşıya bırakacağını da belirtir. Schleiermacher, yazarın kişiliğinin kaynak metne yansıma oranının çevirmenin aktarım yeteneğinin önemini artıracak olduğunu düşünmektedir. Çevirmenin haber ve bildiri niteliğindeki çevirilerde içeriksel eşdeğer sözcükler bulmasını yeterli görür. Ancak, içeriğin, biçimin ve biçimin bir bütün oluşturduğu sanat metinlerinde çevirmenin yazarın yaratıcılığını göz önünde bulundurarak eşdeğer sözcüklerin yanı sıra biçimsel ve biçimsel eşdeğer sözcükler bulması gerektiğini söyler. Schleiermacher'e göre kaynak metne "sadık" bir çeviri yapmayı hedefleyen çevirmenin okura kaynak metindeki "dil ruhunu" ("Geist der Sprache") aktarması gerekir. Schleiermacher'i izleyen Alman düşünür H.-G. Gadamer (1900-2002) *Wahrheit und Methode* (1960) adlı yapıtında çeviride kaynak metindeki anlamın korunarak aktarılması gerektiğini savunmaktadır (Koller, 2001, 41). Wolfram Wills yazın çevirmeninin özgün metnin iletisini kavraması gerektiğini düşünmektedir: "Das Verhalten des Übersetzers ist [...] durch die Mitteilungsabsicht des as [ausgangssprachlichen] Textautors determiniert. [...] der Übersetzer muß sich darüber schlüssig werden, worum es in dem betreffenden Text *inhaltlich* geht, welche *Mitteilungsabsicht* ihm zugrundeliegt [...]" (1988, 43 ve 65). Yazınsal çeviride anlamsal boyutunun önemi çeviribilimde bir değerlendirme ölçüğü olan "eşdeğerlik" (Äquivalenz) kavramında ortaya çıkmaktadır. Çeviribilimde çok kullanılan bu kavram bakış açısına göre çok farklı tanımlanmaktadır (Gerzymisch-Arbogast, 1994, 91-94). Yazın yapıtlarında yazarın iletisi biçim, içerik ve biçimin oluşturduğu bir bütün içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle yazın çevirisinin en önemli amacının ya da işlevinin yazarı ve iletisini aktarmak olduğu söylenebilir (Vermeer, 1994, 173). Başka bir deyişle, erek metin incelemesi için "işlevsel eşdeğerlik" kavramı önem kazanmaktadır. "Ziel übersetzerischen Handelns ist *Wirkungsgleichheit (Wirkungsähnlichkeit)* zwischen *Ausgangs- und Zieltext*" (Wills, 1988, 56). Buna göre yazın çevirisinde özgün metnin kendi okuru üzerindeki etkisinin aynısını ya da benzerini erek metin okuru üzerinde yansıtması düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çevirmene büyük bir sorumluluk düşmektedir. Çeviri "kavrama" ve "aktarma" olmak üzere iki süreçten oluşmaktadır. Çevirmenin kaynak metindeki iletiyi kavrayabilmesi ve bir sonraki aşamada yazarın iletisini koruyarak erek dile aktarabilmesi için tarihsel ve kültürel bir ön bilgiye sahip olması gerekmektedir. Böylece çevirmenin iki-dilli ve iki-kültürlü olması önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra, çevirmenin konuyu tanıması ve kaynak metinle ilgili bir ön çalışma yapması da bir başka önemli önkoşuldur. Bu tür bilgiler izlemesi gereken

yönü göstererek, çevirmeni “başarılı” bir çeviriye yönlendirecektir. Bu bilgilerle donanmış bir çevirmen kaynak metni bir “bütün” olarak çözümlenebilir ve erek dilde ve erek kültürde erek metni oluşturma sürecinde “işlevsel” ve “biçimsel” eşdeğer sözcük bulma şansına sahiptir (Paepcke, 1974, 140; Apel, 1983, 37). Kuşkusuz, çevirmenin “yaratıcı” olabilmesi ona tanınan özgürlük ile ilişkilidir. Jiří Levy’ye göre, çevirinin amacı, önceden var olmayan yeni bir yapıt yaratmak değil, özgün yapıtın “iletisini” kavramak, korumak ve aktarmaktır. Çevirinin amacı “yeniden yaratmak”tır: “Das Ziel der Übersetzerarbeit ist es, das *Originalwerk (dessen Mitteilung)* zu erhalten, zu erfassen und zu vermitteln, keinesfalls aber, ein neues Werk zu schaffen, das keinen Vorgänger hat; das Ziel der Übersetzung ist *reproduktiv*” (Levy, 1969, 65-66).

Bu yazıda *Bahnwärter Thiel* novelinin çevirisi bu bakış açısı çerçevesinde incelenecektir. Çalışmada çeviri metnin baştan sona sistematik incelenmesinden çok, yazarın iletisini yansıtan bazı önemli bölümler üzerinde durulacaktır. Çevirmenin yazarın iletisini Türk okuruna yansıtıp yansıtmadığı veya ne ölçüde yansıtabildiği saptanacaktır.

2. İNCELEME

2.1. Novelin Başlığı *Bahnwärter Thiel / Hat Bekçisi Thiel*

Hauptmann novelde bir aile dramını anlatmıştır. Son derecede düzenli bir hayat sürmekte olan hat bekçisi Thiel’in hayatı loğusa hummasından ölen eşi Minna’nın ölümüyle sarsılır. Minna’ya karşı güçlü bir gönül bağı olan Thiel öksüz kalan oğlu Tobias’la çok zor durumda kalır ve ikinci bir evlilik yapıp Lene ile evlenir. Bu evlilikten bir oğlu daha olur. Thiel-Lene çifti bir gün bekçi kulübesi yanında kiraladıkları tarlaya giderler. Thiel görevinin başına gitmek üzere tarladan uzaklaşır. Gözü işten başka bir şey görmeyen Lene Tobias’ın demir yoluna doğru gittiğini fark etmez. Tobias geçmekte olan bir trenin altında kalır. Oğlunun ölümünden Lene’yi sorumlu tutan Thiel, onu ve oğlunu öldürür.

Hauptmann başlık olarak kahramanının ismini seçmiştir. Novelin başlığı *Bahnwärter Thiel*, Türkçeye kaynak metne sadık bir şekilde *Hat Bekçisi Thiel* olarak çevrilmiştir. Hikâyede “Wärter” sözcüğü bir anahtar sözcük niteliğini taşımaktadır. Kahramanın mesleğini ve görevini bildirmektedir. Aynı zamanda bu sözcük bir eğretilerdir; kahramanın karakterini yansıtmaktadır. Thiel çevresindekilere nazaran geleneklere bağlı bir kişidir. Duyguları, düşünceleri ve tavırları ile pozitivizm felsefesinin hayatın neredeyse tüm alanlarında hakim olduğu modern çağın cazibesinden etkilenmiş olsa da bu çağa gerçek anlamda ayak uyduramaz ve bu nedenle çelişki içinde yaşar. Kendi yarattığı maddesel bir Tanrı düşü kurup içindeki çelişkiyi dengelemeye çalışan bekçi, seçmiş olduğu yolun onu bir uçuruma götürdüğünü sonuna dek anlayamaz. Almancadaki “Wärter” ismi “warten” fiilinden türemiştir. “Warten” sözcüğünün anlam boyutu ise oldukça geniştir. “Warten” “beklemek” anlamına geldiği gibi “bakmak” anlamına da gelmektedir. “Bakmak” sözcüğünün Türkçede de bir çok anlamı vardır; “izlemek”, “korumak”, “kollamak”, “yoklamak”, “incelemek”, “gözetmek”, “ilgilenmek”, “bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek”, “(hasta için) muayene etmek, tedavi etmek” anlamına gelebilmektedir. Her iki dilde

"bakım (yapmak)" ve "bakmak" sözcükleri birbirine yakındır. "Bakmak" fiilinden türeyen isimler her iki dilde de kullanılmaktadır. Örneğin, Almandaki "Krankenwärter" ve Türkçedeki "hastabakıcı" sözcüklerinde olduğu gibi. Novelin kahramanı Thiel çevirmenin deyişiyle bir "hat bekçisi"dir. 19. yüzyılın sonlarında toplama, çıkarma, çarpma ve bölme hesaplarını yapabilen biri, altı aylık bir mesleki eğitimden sonra, "hat bekçisi" olarak devlet memurluğuna girebiliyordu. Öğretim demir yolu yapımında ve hat bekçisi memuriyetinde uygulamalı olarak yapılıyordu. Demir yolu işletme yönetmeliğinde yer alan tren hemzemin geçitlerinde yolun bariyerlerini açıp kapama ve sinyalizasyon gibi uygulamalar öğretiliyordu. Bunun yanı sıra çıraklara demir yolu "bakımı" (Unterhaltungsarbeiten) konusunda da eğitim veriliyordu (Neuhaus, 1987, 5).¹ Her ne kadar bir "hat bekçisi"nin sosyal statüsü düşük olsa da (Neuhaus, 1987, 5), en azından vasıfsız bir fabrika işçisi gibi her an işsiz kalma endişesi içinde değildi. Hat bekçisi Thiel demir yolunu gözetlemektedir; işi sorumluluk gerektiren bir görevdir. Thiel tren seferlerinin aksaksız yapılabilmesi için sinyal verme ve bununla birlikte tren hemzemin geçitlerinde bariyerleri açıp kapama işlerinden sorumludur. Trenin geçmediği saatlerde muntıkadaki hattı dolaşıp rayları kontrol etmektedir (Hauptmann, 1963, 40-41, 53-54, 56, 58; Hauptmann, 1946, 9, 11, 25, 36, 41, 45).

Yazınsal metinlerin başlıkları genelde kısa da olsa, çeviride büyük bir sorun oluşturmaktadırlar. Başlığın mecaz niteliğinde bir sözcükten oluştuğu durumlarda çevirmen anlam bakımından kaynak metne sadık kalmakla beraber kaynak metnin başlığını erek kültürün başlık geleneklerine uyarlamayı da istemektedir. Aynı zamanda çevirmenin tasarladığı başlığın daha önce erek dilde başka bir eser için kullanılmadığından emin olması gerekmektedir. Mark-stein'e (1999, 247) göre bu zorluklar nedeniyle kaynak metne sadık kalan bir çeviriye sık rastlanmamaktadır. Feyzioğlu "Wärter" karşılığı olarak Türkçede "bekçi" sözcüğünü kullanmakla kaynak metnin anlamını korumuştur. Nitekim Almandaki "Wärter" ve Türkçedeki "bekçi" ismi "bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse" için kullanılır. "Bekçi kalmak" ya da "bekçilik etmek" "koruyucu, gözcü, denetleyici olarak beklemek" ve "bir şeyi bekleyip korumak" anlamı ile "warten" sözcüğünün anlamı örtüşmektedir. Ayrıca "bekçi" sözcüğü içindeki "beklemek" fiili sadece "bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak" anlamına gelebileceği gibi "bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek" anlamını da taşıdığı için, eserin iletisine çok uygundur. Kısaca, başlıktaki isimlerin düzanlam ve yan anlam boyutları eşdeğerdir. Kaynak ve erek metin okuru başlıktan aynı anlamı alabilmektedir.

¹ "Bahnwärter: Bezeichnung eines einfachen Eisenbahnbeamten. [...] Wärter ist Ableitung zu 'warten' im Sinne von 'auf etwas aufpassen'. Entsprechend sind Thiels Funktionen: Er muß eine Schranke bedienen und einen Streckenabschnitt betreuen [...]. Gefordert wurden für diese Tätigkeit u.a. Rechenkenntnisse in den vier Grundrechenarten, Kenntnis der erforderlichen *Unterhaltungsarbeiten an der Strecke*, der *Bedienungsvorschriften für Schranken, Signale u. dergl. und Vertrautheit mit den Weichensteller und Bahnwärter betreffenden* Dienstanweisungen. Die Ausbildung erfolgte durch sechsmonatige praktische Tätigkeit in Streckenbau und Wärterdienst."

2.2. Kaynak ve Erek Metinden Örnekler

Thiel'in ve Lene'nin karakterleri tamamen zıttır. Duygu ve düşünce dünyalarında âdeta bir uçurum olduğunu yazar anlatıcısı konuşurarak şöyle dile getirir:

(Örnek 1)

“Wenn Thiel den Wunsch gehegt hatte, in seiner zweiten Frau eine *unverwüstliche* Arbeiterin, eine *musterhafte Wirtschafterin* zu haben, so war dieser Wunsch in überraschender Weise in Erfüllung gegangen. Drei Dinge hatte er, *ohne es zu wissen*, mit seiner Frau in *Kauf genommen*: eine harte, herrschsüchtige Gemütsart, Zanksucht und brutale Leidenschaftlichkeit.”²

Basir Feyzioğlu'nun çevirisine bir göz atalım:

“Eğer Thiel, ikinci karısının gayretli bir işçi, *parmakla gösterilir bir ev kadını* olmasını arzu etseydi, bu arzusu insanı hayrette bırakacak derecede gerçekleşirdi. Fakat *o farkına bile varmadan*, karısıyla beraber şu üç şey de eve *yerleşmişti*: sert ve tahakkümcü bir mizaç, kavgacılık, kaba bir ihtiras.”³

“Çalışkan, çaba gösteren” anlamına gelen “gayretli” sıfatı kaynak metinde “unverwüstlich” sözcüğünde yüklü olan çağrışımlı içermediği için, Lene'yi tarif eden “unverwüstliche Arbeiterin” ifadesini “gayretli işçi” ile çevirmek iletide kayba yol açmaktadır. Şöyle ki, Lene ilerlemenin ilke sayıldığı sanayileşme çağının (*Maschinenzeitalter*) bir simgesi olarak tümüyle bir makineye yüklenebilecek özellikleri taşımaktadır. Lene çok güçlü, çalışkan ve üretken, son derecede duygusuz ve aynı zamanda hiçbir yorgunluk belirtisi göstermeyen, dayanıklı ve sağlam bir yapıya sahiptir. Tam bir makine ya da fabrika gibi çalışır, âdeta anlatıcının dediği gibi “yedi canlı”, başka bir deyişle “it canlı” bir işçidir. Lene'nin evin tüm işlerini mükemmel bir şekilde idare etmesini çevirmen sözcüğü sözcüğüne bir çeviriyle değil de Türk kültürüne uyarlayarak “parmakla gösterilir bir ev kadını” olarak çevirmiştir. Böylece Almandaki “musterhafte Wirtschafterin”in anlamını iyi aktarabilmiştir. Çevirmen “in Kauf nehmen” deyimini “eve yerleşmişti” ile aktarmıştır. “In Kauf nehmen” Almandaki bir deyimdir ve Türkçede “bir şeye katlanmak” anlamına gelmektedir. Thiel'in Lene ile olan evliliğinde onun çok çalışkan ve “parmakla gösterilir bir ev kadını olması” bir neden değil, sadece bir artı oluşturmuştur. Ancak Thiel'in papaza açıklamış olduğu gibi, kendisi, öksüz kalan birkaç günlük oğluya çok zor durumda kalmış, ölüm döşeğindeki karısına vermiş olduğu söze sadık kalıp, onun yadigarı olan Tobias'ın bakımını garantiye alabilmek için Lene ile evlenmiştir. Aynı nedenle Lene'nin gönlünü kırıp aile huzurunu bozmaktan kaçınır. Almanca tümcede Hauptmann beğçinin karakterine ilişkin önemli bir bilgi vermektedir. Thiel, çevirmenin söylediği gibi “farkına varmadan” değil, “bilmeden” zor bir durumdan kurtulmak isterken çok vahim bir durumla karşı karşıya kalmıştır; Lene'nin üvey çocuğuna göstereceği tutumu önceden görmesi veya bilmesi mümkün

² Hauptmann, 1963, 38. Sonraki alıntılar da bu baskıdandır.

³ Hauptmann, 1964, 6. Sonraki alıntılar da bu baskıdandır.

değildi. Zaten yazar bunu demek isteseydi "ohne es zu wissen" yerine "ohne es zu merken" derdi. Erek metindeki paragraf eserin aslına uygun olarak şöyle aktarılabilir: "Thiel'in ikinci karısının yılmaz bir işçi, parmakla gösterilir bir ev kadını olması arzusu, umulmadık bir şekilde gerçekleşmişti. Fakat Thiel bilmeden, karısının eve gelmesiyle birlikte şu üç şeye de katlanmaya maruz kalmıştı [....]" Yazınsal yapıtlarda yazarın belirli sözcükleri tekrar etmesi bir tesadüf olamaz. Sözcük tekrarları iletiyi oluşturduğuna göre, çevirmenden de işlevsel ve biçimsel eşdeğer sözcük ararken söz konusu tekrarları dikkate alması beklenmektedir (Levy, 1969, 116). Bu nedenle yukarıdaki tümcede "yılmaz" sözcüğü kullanılmıştır. Thiel ve Lene'nin tutumlarında paylaştıkları ortak bir yön olduğu göze çarpmaktadır. Her ikisinin kişilikleri "yılmaz" sözcüğü ile tanımlanmıştır. Lene her ne kadar bir "unverwüstliche Arbeiterin" ise, Thiel'in de bir o kadar "unverwüstliche Phlegma"sı var:

(Örnek 2)

"Trotz seines *unverwüstlichen Phlegmas* hatte er doch Augenblicke, in denen er nicht mit sich spaßen ließ. Es war dies immer anläßlich solcher Dinge, die Tobiaschen betrafen. Sein *kindgutes, nachgiebiges Wesen* gewann dann einen Anstrich von Festigkeit, dem selbst ein so *unzählbares Gemüt* wie das Lenens nicht entgegenzutreten wagt." (39)

"Son derece *vurdumduymaz tabiatına* rağmen onun da pek şakaya gelmiyen anları vardı ki, bu da hep Tobias'cığma dokunan işlerde oluyordu. Çocuk gibi *sâf, uysal hali* o zaman öyle sertleşiyordu ki bizzat Lene gibi *başedilmez bir mahlûk* bile karşı gelmeğe cesaret edemiyordu." (7)

Hauptmann'ın öyküde baş karakterlerinin kişiliklerindeki farklılıkları dilsel olarak aynı sıfat tamlamasını kullanıp belirgin hale getirmesinin bir tesadüf olamayacağını düşünecek olursak, çevirmenin bu noktayı göz önünde bulundurmaması, çeviriyi biçimsel eşdeğerlilik ve bununla beraber sanat açısından bir kayba uğratmıştır. Feyzioglu "unverwüstliche Phlegma" deyimine karşılık Türkçede "son derece vurdumduymaz tabiat" deyimini kullanmayı uygun görmüş. Çevirmenin, eserin en önemli kısımlarından birisi olan bu deyimini yukarıdaki paragrafta halk dilinde sıklıkla kullanılan "vurdumduymaz tabiat" deyimiyile geçiştirmesi ve daha ileride "Phlegma" (47) sözcüğünü ikinci bir kez "vurdumduymazlık" (23) olarak çevirmesi çeviride tamamiyle anlam kaybına sebep olmuştur. Bu yüzden eserin iletisini tamamen çarpıtmıştır. Yunancada "phlégma" biyolojide iltihaplı ve katı olan mukustur. Antik bir öğretiye göre bu mukus kişinin karakterini belirler. Almandada "Phlegmatiker" ve Türkçede "ağır kanlı" olarak adlandırılan ağır canlılık, soğukluk, kolayca duygulanmayış gibi nitelikleri kende toplayan kişi tipidir (Schischkoff, 1991, 717-718; Enç, 1990, 8; Neuhaus 1987, 8). Bu kavram dilimizde işini çok yavaş yapan, davranışı ağır olana "ağır canlı" dediği gibi, tutum ve davranışları ölçülü ve olgun olan, ciddi, "ağır başlı" olan kimse için de kullanılır. Bir insanın "vurdumduymaz" ya da "ağır başlı" olması çok ayrı bir tutumdur. "Vurdumduymaz" kimse bir şeye aldırılmayı ve umursamamayı ilke edindiği için geç ya da hiç hareket etmezken, "ağır başlı" olan kimse her sözünün ve davranışının sonucunu iyi düşünüp tarttığı için ağır hareket eder. Thiel'in, Lene'nin ihtiraslarına karşı koyamayıp, giderek onun boyunduruğu altına girip davranışlarını sınırlandırması ve oğluna sahip çık(a)maması ilk bakışta "vurdumduymazlık" gibi görünse de, daha çok

“ağır başlılık” ve sorumluluk kavramları ile ilişkilidir. Çünkü bekçi Lene'nin her yaptığını kabul ettiği için değil, her şeyin bir gün düzeleceğine inandığı için, üvey annenin tüm acımasız davranışlarına katlanır. Bu tutumu tamamen onun dini inancından kaynaklanmaktadır.

Thiel çaresiz gibi görünen durumlarda bile umut doludur. Her şeyin bir gün “Tanrı'nın yardımıyla” düzeleceğine inanır. “Tanrı'ya teşekkür” anlamına gelen “Gott sei Dank” (63) deyimini “şükür Allah'a” (56) ile çevirmek, “Jesus Christus - o Jesus, Jesus, Jesus Christus!” (58) için “Yarabbi, aman Yarabbi!” (45) demek, novelde ifade edilmek isteneni tam olarak verememektedir. Genel olarak dini motifleri taşıyan deyimleri erek dilin kültürüne uyarlayarak eşdeğer karşılığını vermek, farklı çağrışımlar yaratılmasına ve anlam kaymasına yol açabileceği için, kaynak metne sadık kalmanın daha uygun olduğu görüşüne katılıyorum (Reiß ve Vermeer, 1991, 26). Örneğin, metafiziksel düşüncede varlık nedeni olarak kabul edilen, mutlak, doğanın üstünde ve ötesinde olan varlık için “Allah” ya da “Jesus Christus”, “Gottes Sohn” kavramları eşanlamlı kullanılmamalıdır. Çünkü birincisi İslam dininin, ikincisi ise Hıristiyan dininin “Tanrı” anlayışını içermektedir. Thiel'in batıl inançları vardır. Bekçi kulübesini kutsal bir alan olarak kabul etmektedir. Bu nedenle bağlı olduğu dinin buyruklarını eksiksiz olarak yerine getirdiği söylenemez. Ancak pozitivizm felsefesinin simgesi olan Lene ve çevresindekilerin aksine, dinsel inancını yitirmiş değildir. Pozitivistler salt doğa yasalarını tanıırken, Thiel Tanrı'nın varlığını onaylar:

(Örnek 3)

“Die Außenwelt schien ihm wenig anhaben zu können: *es war, als trüge er etwas in sich, wodurch er alles Böse, was sie ihm antat, reichlich mit Gutem aufgewogen erhielt.*” (39)

Anlatıcı Thiel'in Lene'ya karşı olan sabrının Alman düşünür Gottfried Wilhelm Leibniz'in 17. yüzyılda geliştirdiği “teodise” (Theodizee) olarak adlandırılan Tanrı'nın yetkinliği, adaleti ve iyiliği ile dünyadaki kötülük ve ıstırapı bağdaştırarak Tanrı'nın varlığını ispatlama çabasından kaynaklandığını ima etmektedir (Sena, 1993, 389). Çevirmenin bunu hangi dil kullanımı ile yansıttığına bakalım:

“Dış âlem ona pek tesir etmiyor gibiydi. *Sanki içinde bir kuvvet, karısının ona yaptığı her kötülüğü hem de fazlasıyla iyiliğe çeviriyordu.*” (7)

Feyzioğlu'nun “aufwiegen” fiili için Türkçe karşılığı olan “telâfi etmek” yerine “çevirmek” sözcüğünü seçerek tümcenin anlamını ve iletisini başarılı bir şekilde aktardığını söyleyebiliriz.

Yazınsal yapıtlarda dini görüşlerin dile getirildiği bölümlerde söz sanatlarından eğretilmelerin yaygın olduğu görülmektedir. *Hat Bekçisi* novelinde “Tobias” adı bir mecazdır. Tanrı'nın varlığını kabul eden Thiel, onun varlığını maddesel olarak düşler. Thiel'in zihninde Tanrı Tobias ile özdeşir; oğlunun isminin okunuşu İbranicede “Tanrı inayet edendir” (Seibicke, 1991, 249) anlamına gelmektedir. ⁴ Buna göre Tobias'ın varlığı Tanrı'nın varlığını tasdik etmektedir. Bu inanç Thiel'in sabrının taşmamasının ve

⁴ Kutsal Kitap'ta Eski Ahit'te “sözü edilen bir baba-oğul ... Tobiyas da denir. “Tobiya'nın Kitabı'nda anlatılan öykülerine göre İ.Ö. VII. yüzyılda yaşamışlardır. Tutsak kılınp Ninova'ya götürülmüşler, orada Yahudilerin mutluluğu için çalışmışlar. ‘İsrail’ adlı melek ‘Azarya’ adıyla karşılarında çıkmış, kör olan baba Tobiya'nın gözlerini açmış” (Hançerlioğlu, 1993, 641).

umutsuzluğa düşmemesinin nedenini açıklamaktadır. Tapınak olarak da kullandığı kulübesinde dinsel inancın var olduğu bir çağı simgeleyen Minna'yı anmayı bir ibadet biçimine getiren Thiel'e göre Minna'nın yadigarı Tobias "iyi (hayır, kerem)" olanın ta kendisidir. Çevirmen yazarın "Tobias" ismiyle yapmış olduğu sözcük oyununun yazınsal boyutunu koruyabilmek için, bazı çevirmenlerin *Ulysses* çevirilerinde yaptıkları gibi, kaynak metindeki isim yerine erek dilde aynı ya da çok benzer anlamı içeren bir isim kullanabilirdi (Koller, 2001, 259). Örneğin, Hıristiyan kültüründeki "Tobias" ismi için Türk-İslam kültüründeki "İhsan" ya da "Kerem" ismini verebilirdi. Bazı *Ulysses* çevirmenleri ise bir sözcük oyunu içeren ismin ilk geçtiği yerde ismin anlamını bir yantümce ile açıklamışlardır (Koller, 2001, 259). Kanımca ikinci yöntem çeviri okuyucusunu yazara ve onun kültürüne yaklaştırmak açısından daha verimlidir. Nitekim Schleiermacher'ın yorumbilgisi kuramına göre, iyi bir çeviri erek metin okuyucusunu kaynak metin kültürüne götüren çeviridir: "Ein Übersetzer muß die Kultur eines Werkes (bzw. wieder seines Ausgangsautors) so übersetzen, daß sich der Leser des Translats in diese (Ausgangs-)Kultur versetzt fühlen kann. [...] Erst dieses In-eine-andere-Kultur-Versetzen-Können ist echt kreatives Übersetzen" (Vermeer, 1994, 173).

Hat Bekçisi'ni tekrar ele aldığımızda novelin son sayfalarında Thiel'in Tobias'ın öldüğü tren kazası sonrası cinnet geçirip Lene'yi ve oğlunu öldürdüğünü okumaktayız Büyük yazar Hauptmann nedensellik ilişkisini söz sanatlarını kullanarak "sincap sahnesinde" dile getir-miştir. Kazanın ardından yoldan geçen bir sincap bekçiye oğlunu hatırlatır; Tobias daha önce yoldan geçen bir sincap gördüğünde bunun "Ulu Tanrı mı?" olduğunu sormuştu. Thiel'in düşüncelerinin belirli yön almasını Hauptmann dilsel olarak bazı benzer kavramları belirgin hale getirerek ve bunları birbirine bağlayarak sağlamıştır:

(Örnek 4)

1. "Er [Tobias] hüpfte in seinem braunen Plüschmützchen zwischen den Farrenkräutern umher [...]." (56)
2. " 'Vater, ist das der liebe Gott?' fragte der Kleine plötzlich, auf eine braunes Eichhörnchen deutend, das unter kratzenden Geräuschen am Stamme einer alleinstehenden Kiefer hinanhuschte." (57)
3. "Da huschte ein Eichhörnchen über die Strecke, und Thiel besann sich. Er mußte an den lieben Gott denken, ohne zu wissen, warum. 'Der liebe Gott springt über den Weg, der liebe Gott springt über den Weg.' Er wiederholte diesen Satz mehrmals, gleichsam um auf etwas zu kommen, das damit zusammenhing. Er unterbrach sich, ein Lichtschein fiel in sein Hirn: 'Aber mein Gott, das ist ja Wahnsinn.'" (63)
4. "Er hielt das braune Pudelmützchen im Arm und liebteste es ununterbrochen wie etwas, das Leben hat. [...] Noch bei der Einlieferung hielt er das braune Mützchen in Händen und bewachte es mit eifersüchtiger Sorgfalt und Zärtlichkeit." (67)

Feyzioğlu'nun, yazarın bu dil kullanımını ne şekilde yansıttığını inceleyelim:

1. "Başında [Tobias] kahverengi kadife beresiyle iğrelti otları arasında zıplaya zıplaya [...]." (39)
2. "Birdenbire Tobias, tek bir çam ağacının gövdesine hızla tırmanmakta olan koyu renkli bir sincabı göstererek: - Baba, Ulu Tanrı bu mu? diye sordu." (43)

3. “Bir *sincap* hat üzerinden kayarak geçti ve Thiel *kendine gelir gibi oldu*. O anda *Allahu düşünmeğe başladı; neden, bilmiyordu*. ‘*Ulu Tanrı yoldan geçiyor, Ulu Tanrı yoldan geçiyor*.’ Bu sözü birkaç defa tekrarladı; *anlaşılan onunla ilgili bir şeyi hatırlamağa uğraşıyordu*. Birden sustu; *ani bir fikir dimağında şimşek gibi parlayıp söndü*. ‘*Aman Yarabbi, bu bir çılgınlık olur*.’” (54)
4. “Thiel *kahve rengi kadife bereyi* elinde tutuyor ve onu canlı bir şeymiş gibi durmadan okşuyordu. [...] Buraya teslim edilirken bekçi, *hâlâ o kahve rengi bereciği* kıskanç bir ihtimam ve şefkatle ellerinin arasında tutuyor, sanki onu herkesten *saklıyordu*.” (62)

Anlam ve ileti yönünden birbiriyle bağlı olan bu dört paragrafı karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda, şu sonuca ulaşırız: Birinci ve ikinci paragrafta görüldüğü gibi, kaynak metinde Tobias’ın ve sincabın dış görünüşü birbirine çok benzemektedir. Yazarın “braun” sözcüğü ile belirginleştirdiği yakınlığı, çevirmen “koyu renkli bir sincap” demekle koruyamamıştır. Ayrıca “kadife” yerine “pelüş” demek işlevsel ve biçimsel eşdeğerliliği sağlamak açısından daha doğru olabileceği gibi, sincap ile olan bezerliği de arttıracaktı. Bir tarafı uzun tüylü, yumuşak, kadifeye benzer bir kumaşı tanımlayan “pelüş” sözcüğü çevirinin yapıldığı zaman (1946 yılında) *Türkçe Sözlük*’te vardı (TDK, 1945, 476). “Kadife” sözcüğü genellikle zenginliği ve refahı çağrıştırdığı için, metnin sosyoekonomik çerçevesine de uymamaktadır. Kaynak metinde üçüncü paragraftaki birinci tümcede “kahverengi sincap” (2. paragraf) babaya “kahverengi pelüş bereli” (1. paragraf) oğlunu hatırlatır, bununla beraber “Thiel kendine gelir” ya da “Thiel’in aklı başına gelir” (3. paragraf). Burada “gelir gibi oldu” demek kaynak metinle örtüşmemektedir. Yazar bildirme kipini kullanarak, bekçinin o anda durumunun bilincine vardığını “sich besinnen” fiiliyle açıkça ifade etmektedir. Sincabı görmekle neden Tobias’ı hatırladığını henüz anlamamış olan bekçinin o anda çevirmenin dediği gibi “Allahu düşünmeye” başlaması ve daha sonra “aman Yarabbi” demesi Türk okuruna, Thiel’in İslam dinine dönmeyi tasarladığını ima etmekle beraber, okuru yazarın iletisinden uzaklaştırmaktadır. Burada bekçinin imana gelmesi söz konusu değildir. Söz konusu olan Thiel’in içinde bulunduğu durumun farkına varmasıdır. Çevirmen (herhalde) Thiel’in o anda daha sonra işleyeceği cinayeti aklına getirdiğini düşünerek “das ist ja Wahnsinn” ifadesini “bu bir çılgınlık olur” şeklinde aktarmıştır. Oysa “çılgınlık” olarak adlandırılan durum iki öğeden ibarettir. Thiel, Tobias’ı kaybetmekle oğlunun ismiyle özdeşleşen “Tanrı iyi”dir düşüncesini yitirmektedir; Tanrı düşünüyü kendi yarattığı maddesel bir kurgu üzerine dayadığı için, oğlunun ölümüyle aynı zamanda dinsel inancının tümünü de kaybetmektedir. Yazar burada cinayet fikrini kastetmiş olsaydı, Almancada “das wäre ja Wahnsinn” ifadesini kullanırdı. Kaldı ki, novelin son tümcesini oluşturan dördüncü paragrafta belirtilmiş olduğu gibi, Thiel cinayet sonrası tumarhaneye sevk edilmek üzere alındığı yerde dinsel inancını temsil eden “kahverengi pelüş bereciği” canlandırmak istercesine okşar, hatta hastanede bile onu “korumak” ister. Çevirmen burada kaynak metinde bildirme kipinde olan tümceye “sanki” zarfını ekleyerek bir varsayım ya da aldanma belirten yan tümce oluşturmuştur; Bu da anlamın kaymasına ve anlamın bozulmasına neden olmuştur. Benzer bir durum Thiel’in akıbetini anlatan tümcede de bulunmaktadır.

(Örnek 5)

"Man mußte ihm Hände und Füße binden [...]" (67)

"Bekçinin ellerini ve ayaklarını bağladılar [...]" (62)

Hauptmann aklî dengesini kaybetmiş olan Thiel'in "ellerini ve ayaklarını bağlamak zorunda kaldılar" demiştir. Bekçinin maddesel Tanrı düşü, onun temel insan özgürlüklerini yitirmesine kadar varmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi, yazımsal çeviride sözcüklere eşanlam ararken sözcüklerin salt düzanlamalarını bilmek yetmemektedir. Çeviri eserin kaynak metnin yanında sanatsal açıdan değer kaybetmemesi için, çevirmenin sözcüklerin düzanlam uzantılarının metinde biçim ve biçimiyle bir bütün oluşturduğunu göz önünde tutması gerekir. Bu açıdan Feyzioğlu'nun çevirisinden birkaç tümce daha seçerek incelemek yararlı olacaktır.

Bireylerin duygusal tutumunun kişisel ilişkilerinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneğin, bir babanın kendi çocuğundan "yumurcak", "ufaklık" ya da "velet" olarak söz etmesi büyük önem kazanır. Seçilen sözcükler o kişinin çocuğa karşı olan tutumunu ortaya koyar. Bu metinde (Örnek 6) "Balg" (63) sözcüğüne "yumurcak" (55) karşılığını kullanmak anlam kaymasına yol açmaktadır. Çünkü Almandada "terbiyesiz, arsız çocuk" anlamına da gelen bu sözcük "yumurcak" sözcüğünün aksine aşağılamayı içerir. Thiel, Lene'dan olan çocuğunu annesine benzediği için hiç sevmemektedir. Eserde bu çocuğun adı bile yoktur. Bu nedenle çeviride, çocukları paylarken kullanılan "velet" sözcüğü ya da daha kaba ve argo olan, ancak Thiel'in çocuğa karşı olan ilişkisini anlam açısından eşdeğer biçimde ifade eden "piç kurusu" sözcüğünü kullanmak daha uygun düşerdi.

(Örnek 7)

"Die stillen, hingebenden Gedanken an sein verstorbenes Weib wurden von denen an die Lebende durchkreuzt." (39)

"Ölen karısı hakkında beslediği samimi hâtıraların yerini hayattakinin hâtıraları doldurdu." (8)

Türkçede "kesişmek" anlamına gelen "kreuzen" fiili, burada Lene'nin Thiel'in kafasını karıştırdığını ve onun bundan dolayı ölen karısını eskisine nazaran daha az andığını belirtir. Yazar farklı yönlere giden iki trenin yan yana geçmesi anlamına gelen "durchkreuzen" sözcüğünü kullanarak Lene ile demir yollarını özdeşleştirmiştir. Çeviride bu biçimsel ve anlamsal özdeşleşme korunmamıştır. Thiel her ne kadar Lene'nin cinsi cazibesine kapılarak Minna'yı daha az düşünse de, hiçbir zaman Minna'yı unutamaz; hatta Minna'ya vermiş olduğu sözü tutamadığı için büyük vicdan azabı duyar. Bu nedenle "doldurmak" sözcüğü ciddi bir anlam kaybına yol açmaktadır. Tobias ölünce resmen dengesini kaybedip, katil olur ve aklını oynatır. Ayrıca "hatıra" sözcüğü ancak geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan hafızanın sakladığı her türlü iz, anı anlamına gelebileceği için "hayattakinin hatıraları" demek bir paradokstur. Burada söz konusu olan Lene'nin çekiciliği olduğu için "hayattakinin cazibesi"nden söz etmek daha doğru

olurdu. Yukarıdaki paragrafta çevirmen her hangi bir kaydırma yapmak zorunda değildi. Türkçede eşanlamlı sözcük bulabilirdi. Örneğin, “ölen karısı hakkında beslediği samimi hâtıraları hayattakinin cazibesıyla keşişiyordu” diyebilirdi.

(Örnek 8)

“Die frühere *Kuhmagd* schien für den Wärter *wie geschaffen*.” (38)

“Eski *sığırtmaç*, bekçi için *âdeta biçilmiş kaftandı*.” (6)

Thiel ile Lene çiftinin dış görünüşlerinin birbirine çok uyduğunu, ancak gerçekte kişiliklerinin bir tezat oluşturduğunu yazar Almancada gerçek olmayan bir şeyi anlatmak için kullanılan “schien” sözcüğünü kullanarak belirtmiştir. Çevirmen Türkçede “[...] gibi görünüyor” anlamındaki “schien (scheinen)” sözcüğünü bir sanıyı belirten “âdeta” sözcüğü ile aktarmıştır. Kaynak metindeki “wie geschaffen” deyimini ise erek kültürüne uyarlayarak “biçilmiş kaftan” deyimini ile çevirmiştir. Böylece çevirmen tümcenin anlamını ve bununla beraber iletiyi korumuştur. Yazar Lene’ya “Kuhmagd” ifadesini yakıştırmış. “Kuh” isminin Türkçe düz anlam karşılığı “inek”tir. Bir kadın hakkında söylendiğinde “ahmak karı!”, “inek!” küfürdür. Almanca konuşma dilinde “Kuh-” bazı isimlerde bir öntaki olarak yer almaktadır. Örneğin küçük, az gelişmiş bir köy için “*Kuhdorf*”/“*Kuhkaff*” denebilmektir. Ancak yazarın seçmiş olduğu “Kuhmagd” sözcüğü Almanca sözlükte yer almamaktadır (Wahrig, 1986). “Kuhmagd” bileşik ismi Türkçeye “ineklere bakan hizmetçi kız” olarak çevrilebilir. Feyzioğlu “sığırtmaç” demekle “Kuhmagd” sözcüğünün kaynak metindeki işlevinin bir benzerini erek metinde yaratmıştır. Almancada “Kuh” ne denli bir küfür ise Türkçede de “sığır” kaba konuşmada “kaba saba kimse” için kullanılmaktadır. Çevirmenin görevi kaynak metinde örtülü bir şekilde ifade edilmiş olanı çeviride açmak değildir. Tam tersine, erek dildeki örtülü karşılığı ya da ona en yakın olanını bulmaktır. Böyle yaparsa yazarın etkileme gücünü elinden almış olur (Markstein, 1999, 245).

(Örnek 9)

“[...] er riß die *Augen auf* und erwachte.” (51)

“[...] uyanıp *gözlerini açtı*.” (31)

Söz konusu paragrafta uyumakta olan Thiel trenin gümbürtüsünü duyunca ürktüğü için “*gözlerini fal taşı gibi açarak*” uyanır.

(Örnek 10)

Tobias’a sahip çıkamadığı için vicdan azabı çeken Thiel Minna’yı rüyasında gördüğünü anımsar:

“[...] war sie [...] *zusammengebroschen*.” (52)

“[...] birçok defalar yere *yuvarlanmıştı*.” (34)

Kaynak metinde Minna’nın “bir çok defalar yere *yığıldığından* (ya da *bayılarak yere düştüğünden*) bahsedilmektedir.

(Örnek 11)

"In bestimmten Zwischenräumen richtete sie sich auf und holte in tiefen Zügen Luft [...]" (58)

"Arada bir doğrulup derin derin nefes alıyordu." (40)

Hauptmann modern sanayi çağının simgesi olan Lene'ya bir makinenin niteliklerini yakıştırmıştır. Lene tamamen bir makinenin denge ve hareket kurallarına göre davrandığı için "belirli aralıklarla doğrulup derin derin nefes" alır. Çevirmenin eserin sanatsal değeri düşürmemek için yazarın kurmuş olduğu dilsel ve anlamsal bağlantıyı koruyup biçimsel eşdeğer sözcükler bulması gerekirdi. Buna benzer başka örneklere bakılarak konu irdelenebilir:

(Örnek 12)

"[...] Thiel mußte auf seinen Posten." (58)

"Thiel vazifesi başına koştu." (44)

Bekçi gerçek anlamda bir "vazifeşinas"tır. Koşullar ne olursa olsun, tüm işlerini özenle yaptığı gibi, asla bir aksaklığa izin vermez, hatta oğlunun kaza geçirdiği dakikalarda bile. Bu nedenle "Thiel vazifesi başına gitmek zorundaydı" demek iletiyi daha iyi yansıtmaktadır.

(Örnek 13)

"Die Zeit ist kostbar. Die Pfeife des Zugführers trillert. Münzen regnen aus den Fenstern." (59)

"Vakit dar. Şef tren boyuna düdüğü çalmaktadır. Pencereden paralar yağıyor." (47)

"(Şu kadar) para etmek" ya da "(bir şeye) mal olmak anlamındaki "kosten" fiilinden türeyen "kostbar" sıfatı düz anlamda "kıymetli, değerli", "Zeit ist kostbar" deyiminde ise "vakit dar" demektir. Ne var ki, bu Türkçe deyim yazarın sözcük oyununu korumamaktadır. Çevirmen "vakit dar" yerine "vakit nakittir" deyimiyse, yazarın bir sözcük oyunu ile ve sonraki tümcede "paralar" sözcüğünü kullanarak pozitivist dünya görüşünün maddi zenginliği en temel değer olarak savunmasına yapmış olduğu göndermeyi yakalayabilirdi. Bu örnek tümce çevirmenin iki-kültürlü olmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.⁵

⁵ "[...] the German 'Geld', English 'money' or Turkish 'para' may be substituted for varying number of words in many different cultural settings. [...] 'Geld', 'para', 'nakit' [...] and many others cannot be anticipated by translators who are not very much aware of the use of culture specific words in a given sociocultural milieu (Tunçel, 2000, 185).

(Örnek 14)

“Der Wärter, *anderen Sinnes geworden*, legt den halbtoten Jungen auf die Bahre.” (60)

“Bekçi, *fikrini değiştirerek* yarı ölü çocuğu sedyenin üzerine koyuyor.” (48)

Bu tümcede çevirmen, Almancadaki “anderen Sinnes werden” deyimini “fikir değiştirme anlamına gelen “Sinnesänderung” sözcüğüyle karıştırmıştır. Burada söz konusu olan Thiel’in beklenmedik bir durum karşısında şaşırıp kalmasıdır. Tümcenin Türkçeye “*şaşkına dönmek*” deyimiyile aktarılabilir: “Şaşkına dönen Thiel yarı ölü çocuğu sedyenin üzerine koyar”.

Bir başka çeviri sorunu da aşağıdaki paragraflarda ortaya çıkmaktadır:

(Örnek 15)

“Sein kindgutes, nachgiebiges Wesen gewann dann einen Anstrich von Festigkeit, dem selbst ein so *unzähmbares Gemüt* wie das Lenens nicht entgegentreten wagte.” (39)

“Çocuk gibi saf, uysal hali o zaman öyle sertleşiyordu ki bizzat Lene gibi *başedilmez bir mahlûk* bile karşı gelmeğe cesaret edemiyordu.” (7)

Almancadaki “Gemüt” sözcüğü Türkçeye çevrilmesi zor olan sözcüklerden birisidir. Karşılığı “ruh”, “can” olabileceği gibi duygu alanına atf yapılarak Türkçeye “kalp”, “yürek” olarak da çevrilebilir. Çevirmen burada Lene’nin insanlık dışı tutumunu göz önünde bulundurarak “başedilmez bir mahlûk” karşılığını kullanmıştır. Ancak bu seçimle yazarı aşırıp kendi yorumunu çeviriye katmıştır. Burada “mahlûk” demek yerine “boyun eğmeyen bir insan” demek daha uygun olabilirdi. Aynı durum şu tümcenin çevirisinde de söz konusu:

(Örnek 16)

“Thiel *zuckte zusammen*; er war ganz wach geworden [...]” (55)

“Thiel birden *sarsıldı*, uykusu tamamen kaçtı [...]” (38)

Thiel yeni, modern çağın simgesi olan Lene’nin onun benimsemiş olduğu hayat ve inanç tarzını sarsacağından endişe ettiği için onun “kutsal alanına” gelmesini hatta yaklaşmasını bile istemez. Ancak Hauptmann bunu çevirmenin aksine üstü kapalı bir şekilde ifade etmiştir. Çevirmen yazarın yazın dilini koruyarak “Thiel *korkup sıçradı*” ya da “*ürperdi*” deyip kaynak metne sadık kalabilirdi.

2.3. Deyimler

Bu örneklerin yanı sıra hikâye rahatlıkla okunabilmektedir. Bunun nedeni de Feyziolu’nun Almanca deyimleri Türkçeye uyarlayıp Türk toplumunda kalıplaşmış ve oldukça sık kullanılan anlamsal eşdeğer deyimlerle aktarmasıdır. Çevirmenin seçmiş olduğu yöntem yazınsal çevirilerde deyim aktarımında kullanılan bir yöntemdir. “Das Wortspiel im Text der Ausgangssprache (AS) wird durch ein Wortspiel der ZS [Zielsprache] übersetzt, das sich vom AS-Wortspiel bezüglich der Form, der Semantik,

der textuellen Wirkung und/oder der kontextuellen Einbettung mehr oder weniger unterscheiden kann" (Delabastia, 1999, 286). Bu modelin çeviribiliminde kabul görmesi yazınsal metin türün özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yorumbilgi açısından yazınsal metin türünde sözcüğü sözcüğüne mi yoksa "serbest" bir çeviri yönteminin uygulanıp uygulanmadığı değil; metnin bütünlüğünün korunabilmesi esastır: "Es ist in hermeneutischer Sicht unerheblich, ob wörtliche oder nichtwörtliche Übersetzungen vorliegen, entscheidend ist das Textganze" (Stolze, 1999, 119). *Bahnwärter Thiel* novelinde geçen ve çevirmen tarafından *Hat Bekçisi Thiel* çevirisinde metnin bütünlüğü çerçevesinde başarılı bir şekilde aktarılan deyimlerden bazıları aşağıdaki örneklerde karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

- (**Örnek 1**) "[...] wer in dem Häuschen des Wärters das *Regiment führte*." (38)
"[...] bekçinin evinde *kimin borusunun öttüğünü* [...]". (6)
- (**Örnek 2**) "Es sei ein Glück für 'das *Mensch*' [...] *äußerten die aufgebrachten Ehemänner*; es gäbe welche, bei denen sie greulich anlaufen würde. So ein 'Tier' müsse doch *kirre zu machen sein* [...] und wenn es nicht anders ginge denn mit Schlägen. *Durchgewalkt müsse sie werden, aber dann gleich so, daß es zöge*." (38-39)
"Evli *erkekler ateş püskürüyorlardı*: '*Kahbe'nin* yine talihi varmış [...]; başka bir kocanın eline düşseymiş *görülmüş gününü o!* Böyle bir '*yabani*'yi elbette *uslandırmalıymış*, hattâ gerekirse sopayla. Onu, *eşek sudan gelinceye kadar dövmeliymiş ki aklı başına gelsin!*" (6-7)
- (**Örnek 3**) "[...] schien ihm wenig *Kopfzerbrechen zu machen*." (39)
"[...] *pek aldırış etmez* görünüyordu." (7)
- (**Örnek 4**) "[...] *Stunden und Minuten* [...] *gezählt* [...]." (39)
"[...] *saatini âdeta ipe çekiyor* [...]". (8)
- (**Örnek 5**) "Es war *keine Scherzfrage* [...]." (43)
"[...] *lâf olsun diye* [...]." (15)
- (**Örnek 6**) "[...] *am ganzen Körper schwitzend* [...]." (45)
"[...] *kan ter içinde*." (19)
- (**Örnek 7**) "'[...] –na, wart nur, wart, *ich will dich lehren* aufpassen! –*du sollst dran denken*.'" (46)
" '*Hele dur bir, çocuk nasıl avutulurmuş göstereyim de aklın başına gelsin!*' " (20)
- (**Örnek 8**) "'*Halt's Maul!* [...] *oder du sollst eine Portion kriegen, an der du acht Tage zu fressen hast*.'" (46)
" '*Kes sesini! Yoksa seni öyle bir haklarım ki tam bir hafta acısını unutamazsın* [...]' " (21)

- (Örnek 9) “[...] *verlor er den Faden seiner Betrachtungen.*” (51)
 “[...] kafasındaki düşünceler *darmadağın* oldu.” (30)
- (Örnek 10) “Und *welche für Lene stichhaltigen Gründe hätte er auch angeben sollen?*” (55)
 “Lene’nin *aklına yatabilecek sebepleri nereden bulacaktı?*” (39)
- (Örnek 11) “[...] so daß er *mit geschlossenen Augen* stets gewußt haben würde [...]” (56)
 “[...] *ezbere* söyleyebilirdi.” (41)
- (Örnek 12) “Dem Wärter *fiel eine Last von der Seele.*” (56)
 “[...] bekçinin içine *soğuk bir su serpildi.*” (40)
- (Örnek 13) “*Zu spät.*” (58)
 “*İş işten geçmişti.*” (45)

3. SONUÇ

İnceleme sonucunda varılan gözlemler şöyle özetlenebilir: Novelin başlık çevirisi düzanlam ve yananlam boyutu ile başarılı bir yazın çevirisi için esas olan işlevsel eşdeğerlik açısından uygundur. Aynı şekilde eserde geçen Almanca deyimlerin çoğunluğu dilimizde var olan anlamsal karşılıklarıyla aktarılmıştır. Bu da çevirinin akıcı olarak okunmasını sağlamıştır. Öte yandan kaynak metinden seçilen yazarın iletisi açısından önemli olan kesitler çevirileriyle karşılaştırmalı olarak ele alındığında, çevirmenin bir çok yerde anlam ve ileti kaymalarına yol açan hatalı Türkçe sözcükler seçtiği; biçimsel eşdeğerlik üzerinde titizlikle durmayıp eserdeki iletiyi Türk okuruna tam olarak yansıtamadığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Feyzioglu’nun çevirisi etki ve anlam kaymasına yol açıp, sanat açısından bu eserin anlatımlarını Türk okuruna tattıramamıştır.

KAYNAKÇA

Birinci Kaynaklar:

- Hauptmann, G. (1946).** *Hat Bekçisi Thiel*, çeviren: Basir Feyzioglu. Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- Hauptmann, G. (1963).** *Bahnwärter Thiel*, in: Gerhart Hauptmann: *Sämtliche Werke*. Centenar-Ausgabe zum hundertsten Geburtstag des Dichters 15. November 1962, hg. von H.-E. Hass, fortgef. von M. Machatzke und W. Bungies. Bd. VI: Erzählungen. Theoretische Prosa, Berlin, Proyläen Verlag, 36-67.

İkinci Kaynaklar:

- Apel, F. (1983).** *Literarische Übersetzung*. Stuttgart, J.B Metzler Verlag.
- Delabastia, D. (1999).** *Wortspiele*. Snell-Hornby, M. vd. (1999), 285-288.
- Enç, M. (1990).** *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Karatepe Yayınları.
- Gerzymisch-Arbogast, H. (1994).** *Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum*. Tübingen, Basel, Francke Verlag, UTB für Wissenschaft 1782.
- Gülmüş, Z. (2000).** *Defiziente Transzendenzenerfahrung in der frühen Prosa Gerhart Hauptmanns*. Frankfurt a.M., Peter Lang Verlag.
- Hançerlioğlu, O. (1993).** *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Hohn, S. (1999).** *Philosophisch-historische Tradition*. Snell-Hornby, M. vd. (1999), 90-95.
- Kluge, F. (1995).** *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, Friedrich de Gruyter Verlag.
- Koller, W. (2001).** *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Weibelsheim, Quelle und Meyer Verlag, UTB für Wissenschaft 819.
- Levy, J. (1969).** *Die literarische Übersetzung*. Frankfurt a.M., Bonn, Athenäum Verlag.
- Markstein, Elisabeth (1999).** *Erzählprosa*. Snell-Hornby, M. vd. (1999), 244-249.
- Neuhaus, V. (Hg.) (1987).** *Gerhart Hauptmann. Bahnwärter Thiel*, Erläuterungen und Dokumente. Stuttgart, Reclam.
- Paepcke, F. (1974).** *Verstehen – entscheiden – übersetzen*. Paepcke, F (1986), 137-145.
- Paepcke, F. (1986).** *Im Übersetzen leben: Übersetzen und Textvergleich*. Berger, K. und Speier H.-M. (Hg.), Tübingen, Narr.
- Reiß, K. und Vermeer, H. J. (1991).** *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen. Niemeyer Verlag.
- Schischkoff, G. (Hg.) (1991).** *Philosophisches Wörterbuch*. Stuttgart, Kröner Verlag.
- Seibicke, W. (1991).** *Vornamen*. Frankfurt a.M., Verlag für Standesamtswesen.
- Sena, C. (1993).** *Tanrı Anlayışı*. Ankara, Remzi Kitabevi.
- Snell-Hornby, M. vd. (Hg.) (1999).** *Handbuch Translation*. Tübingen, Stauffenburg Verlag.
- Stolze, R. (1999).** *Sprachphilosophie (Hermeneutik)*. Snell-Hornby, M. vd. (1999), 115-119.

TDK (1945). *Türkçe Sözlük*. İstanbul, Cumhuriyet Basımevi.

Tunçel, R. (2000). *Misinterpretations in Translation Resulting from Sociocultural Diversities*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi 10 (2), 185-194.

Vermeer, H. J. (1994). *Hermeneutik und Übersetzung(swissenschaft)*. TEXTconTEXT 9, 163-182.

Wahrig, G. (1986). *Deutsches Wörterbuch*. München, Mosaik Verlag.

Wills, W. (1988). *Kognition und Übersetzen: zu Theorie und Praxis der menschlichen und der maschinellen Übersetzung*. Niemeyer Verlag, Tübingen.